

Джерела та література

1. Державний архів Львівської області. Ф.905. Оп.1. Спр.110.
2. Державний архів Чернівецької області. Ф.958. Оп.1. Спр.17.
3. О местностях, объявляемых состоящими на военном положении: Закон Российской империи от 18 июня 1892 г. №8757. Полное собрание законов Российской империи. Собр. III. Т. XII. Санкт-Петербург, 1895. С. 479–483.
4. Орлик С. В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914–1917 рр.). Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2018. 716 с.
5. Орлик С. В. Закупівлі та реквізиції у селян Східної Галичини й Буковини під час російської окупації у роки Першої світової війни. *Український селянин*. 2019. Вип. 21. С. 34–40.

Barbara Kuklik
ORCID: 0000-0002-3983-7161

PIENIĄDZ II RZECZYPOSPOLITEJ W LATACH 1918 – 1923

ГРОШІ ДРУГОЇ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В 1918-1923 РОКАХ

Po 123 latach Polska powróciła jako suwerenne państwo. Okres zaborów pod władzą Austrii, Rosji i Prus spowodował znaczące różnice w poziomie rozwoju kraju. Każde z tych państw prowadziło znacznie różniącą się między sobą politykę walutową, skarbową. Odradzająca się Polska stanęła w obliczu licznych trudności gospodarczych, od problemów ze scaleniem szlaków komunikacyjnych po obowiązującą w poszczególnych częściach kraju walutę. Systemy rozliczeń i płatności prowadzone przez zaborców były dla polskiej skarbowości bardzo niekorzystne, obliczone raczej na maksymalizowanie korzyści okupanta. Wycofujący się z terenu Królestwa Polskiego w latach 1914-1915 Rosjanie zabierali ze sobą kasy skarbowe, zlikwidowano oddziały Rosyjskiego Banku Państwowego. W dużej mierze środki tam zgromadzone należały do Polaków. Prowadzony przez Niemców i Austriaków system płatności kwitami rekwizycyjnymi zamiast gotówką, również był szkodliwy, gdyż prowadził do niedomiaru kapitału obrotowego w życiu gospodarczym [8, s. 12].

W sierpniu 1915 r. cały obszar Królestwa Polskiego trafił pod okupację Niemiec i Austrii. Po utworzeniu General-Gubernatorstwa Warszawskiego władze niemieckie starały się wyprzeć rosyjskiego rubla na rzecz niemieckiej marki. Powzięto plany wprowadzenia nowej waluty okupacyjnej. Działanie to miało na celu przerzucenie kosztów utrzymania armii i zarządu okupanta na ludność Polski [6, s. 21]. Sporo uwagi władze poświęciły nazwie przyszłej waluty, a także jej wartości monetarnej. Nazwy jakie pojawiały się w dyskusji to na przykład Setnik, Piast, Lech, Sarmat. [5, s. 35]

Ówczesne władze podjęły próbę utworzenia banku emisyjnego. Rozmowy z okupantem niemieckim szły pomyślnie do momentu opublikowania Aktu 5 Listopada.

Akt stanowiący o utworzeniu quasi państwa polskiego uczynił rozmowy o niezależności walutowej nieaktualnymi. W 1916 r. powołano instytucję banku emisyjnego: Polską Krajową Kasę Pożyczkową. Nadano jej prawo emisji marki polskiej. Na terenie Gubernatorstwa Warszawskiego od 26 kwietnia 1917 stała się ona jedyną, obowiązującą walutą. Kurs marki polskiej miał być równy niemieckiej, co do wymiany rubla obowiązywała ustalona wymienialność [8, 14-17]. PKKP miała być instytucją tymczasową, powołaną do czasu stworzenia państwowego banku polskiego. Jednakże bardzo szybko przestała spełniać swoją emisyjną funkcję, banknoty były wydawane przez zarząd Generalnego Gubernatorstwa. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa dużą rolę odgrywała do roku 1924, dopóki nie utworzono Banku Polskiego.

Na terenie zaboru austriackiego obowiązującą walutą była korona. Do jej emisji uprawniony był oddział Banku Austriacko-Węgierskiego. Wymiana walut pomiędzy zaborami była niekorzystna i kłopotliwa. Austriacy podobnie jak Niemcy sztucznie zawyżali kurs swojej waluty w stosunku do rubla. Ujemny bilans handlowy Austrii oraz spadek wartości korony na rynku wewnętrznym pogorszył warunki bytowe mieszkających w zaborze austriackim Polaków. Drastycznie wzrosły ceny artykułów pierwszej potrzeby, które były wyższe o około 30-50% w stosunku do zaboru niemieckiego. Polska gospodarka w miesiącach poprzedzających odzyskanie niepodległości była w tragicznej kondycji nie tylko przez prowadzone na jej terytorium działania wojenne. Duży wpływ na złą koniunkturę miała także eksploatacyjna polityka państw zaborczych [4, s. 185-188]. Sprzyjająca sytuacja polityczna w końcowym okresie wojny doprowadziła ostatecznie do odrodzenia się państwa polskiego. 7 listopada 1918 r. proklamowano Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej z Ignacym Daszyńskim na czele.

Pozostawiony po zaborcach chaos w każdej dziedzinie gospodarki, to problem, z którym musiały zmagać się kolejne rządy. Potrzeba reform dotyczyła oczywiście waluty, ale także administracji, kwestii rolnej, przemysłu. Stan polskiej gospodarki w listopadzie 1918 r. prezentował się bardzo słabo. Około 30% majątku narodowego zostało zniszczone wskutek działań wojennych oraz grabieży państw zaborczych. W wyniku przetaczania się przez ziemie Polski frontów wojennych doszło do ogromnych strat infrastrukturalnych, w dużej części zniszczono infrastrukturę kolejową oraz tabor kolejowy. Rosjanie cofający się na wschód masowo grabili maszyny z fabryk, lub uszkadzali ich kluczowe elementy aby uniemożliwić normalną produkcję. Prawie całkowicie zniszczono kluczowe ośrodki przemysłowe znajdujące się w Warszawie, Łodzi, Lublinie, Białymstoku [4, s. 192].

Oczywiście jedną z najbardziej dotkliwych strat były straty ludnościowe. Trzy zaborcze armie powoływały w swoje szeregi ludność cywilną. Ludność ginęła w wyniku działań wojennych, a także z powodu chorób spowodowanych złymi warunkami sanitarnymi. Szacunkowe dane mówią o stratach rządu 400 tysięcy żołnierzy oraz około 400 tysięcy ludności cywilnej [3, s. 198-199]. Odbudowa

gospodarki z tak ogromnego poziomu zniszczeń i strat, zarówno materialnych jak i ludnościowych wymagało od rządzących dużego wysiłku i rozważań. Ciężko mówić nawet o rozwoju kraju, gdyż pierwszą potrzebą było doprowadzenie do stanu sprzed I wojny światowej. Kwestia uporządkowania kraju po trudnym okresie zaborów, miała niewątpliwie pierwszorzędne znaczenie.

Z walutowym rozdrobieniem po okresie zaborów musieli zmagać się kolejni premierzy i ich gabinety. Konieczność unifikacji waluty była jedną z najpilniej potrzebnych reform. Początkowo każda dzielnica nowo odrodzonej Rzeczypospolitej dysponowała inną walutą, o różnej sile nabywczej. Dyskusja o wprowadzeniu nowej waluty rozpoczęła się w 1919 roku, kiedy to dekret z dnia 5 lutego 1919 wprowadzał jednostkę monetarną o nazwie „Lech”. Jej setne części miały być nazwane groszami. Jednakże nazwa ta się nie przyjęła i postanowiono o nazwie „złoty”. 28 lutego 1919 roku postanowiono o wprowadzeniu złotego [5, s. 35].

Przypieczątowaniem tego było złożenie zamówienia w paryskich zakładach graficznych zamówienia na nowe banknoty [4, s. 188-190]. Nie można było ich wydrukować w Polsce z prostej przyczyny: nie posiadano tego typu maszyn. Następnym rządowym posunięciem, aczkolwiek nie zrealizowanym, były plany ustawy monetarnej oraz o utworzeniu Banku Polskiego. Zaplanowana ustawa monetarna miała na celu uporządkowanie obiegu pieniężnego. Z kolei ustawa o utworzeniu Banku Polskiego miała ustalić strukturę organizacyjną nowej, naczelnej instytucji finansowej [4, s. 191-193]. Jednakże te ambitne plany zostały odłożone do realizacji przynajmniej o kilka lat.

Druk zamówionych banknotów znacząco się opóźniał, do wyznaczonego terminu zrealizowano zaledwio połowę zamówienia. Było to korzystne dla ministra skarbu Leona Bilińskiego, który krytykował nadmierny entuzjazm szybkiego wprowadzenia nowej, polskiej waluty. Owe opóźnienie stłamsiło nadzieję, na szybką reformę pieniężną oraz wdrożenie nowej waluty. Mimo wszystko, postanowiono skupić się na ujednoczeniu obecnego wtedy systemu monetarnego. Zaczęto powoli wycofywać z obiegu waluty krajów zaborczych.

Z powodu braku możliwości realizacji powyżej wymienionych przedsięwzięć postanowiono o ustanowieniu marki polskiej bieżącym środkiem płatniczym. Argumentami przemawiającymi za ustanowieniem marki polskiej jako waluty krajowej był obecny już wewnętrzny obieg tejże waluty oraz fakt, iż w kasach Krajowej Kasy Pożyczkowej posiadano zapas banknotów na kwotę 360 mln marek polskich, które można było od zaraz wprowadzić do obiegu [44, s. 2070208]. W grudniu 1919 r. urząd premiera objął późniejszy reformator waluty Władysław Grabski. Kontynuował on proces unifikacyjny, ustanawiając markę polską jako jedyny środek płatniczy w Rzeczypospolitej.

Ustawa z 15 stycznia 1920 r. nie stanowiła jednak o wycofaniu z obiegu rubli i marek niemieckich. Do rubla przyzwyczajeni byli zwłaszcza mieszkańcy byłego Królestwa Kongresowego, którzy ceny artykułów rolnych określali właśnie w rublach. Dopiero ustawa z 29 kwietnia 1920 r. o zakazie dokonywania wydatków w walucie rublowej rosyjskiej i przerachowaniu zobowiązań rublowych na marki polskie,

zakazywała obiegu rubla na ziemiach Rzeczypospolitej. Kurs wymiany rubla na marki ustalono na poziomie 216 marek polskich za 100 rubli [4, s. 210].

Ustawa z 15 stycznia 1920 r. była znaczącym aktem prawnym w procesie uporządkowywania finansów państwa. Składająca się z ośmiu artykułów, stanowiła o ustanowieniu marki polskiej prawnym środkiem płatniczym na terenie całej Rzeczypospolitej. W kolejnych artykułach mówiła o ustanowionym stosunku wymiany koron austro-węgierskich na marki, który wynosił 70 marek polskich za 100 koron. W artykule czwartym i piątym poruszono kwestię kar za nieprzestrzeganie ustanowionego kursu wymiany lub odmowy przyjęcia zapłaty w markach polskich. Według artykułu piątego karą za nieprzestrzeganie poleceń ustawy mogła być kara pozbawienia wolności do 1 roku lub grzywna w wysokości miliona marek. Osobą wyznaczoną do sprawowania pieczy nad powyższą ustawą, dołożenia starań co do jej wykonania ustanowiono Ministra Skarbu. Był nim wtedy Władysław Grabski. Podpisana przez premiera Skulskiego ustawa miała obowiązywać od dnia jej ogłoszenia [1].

Uzupełnieniem ustawy z 15 stycznia, umacniającymi pozycję marki polskiej były kolejne dwa rozporządzenia. Pierwszym z nich było rozporządzenie ministra poczt i telegrafów z 26 stycznia 1920 r. dotyczące wprowadzenia nowej waluty do rachunkowości i kas urzędów pocztowych. Mające obowiązywać od 1 lutego 1920 r. rozporządzenie mówiło o wprowadzeniu na obszarze całego kraju taryf pocztowych, telegraficznych i telefonicznych ustalonych w markach polskich [2]. Z kolei 25 stycznia 1920 r. wydano rozporządzenie ministra skarbu o ustaleniu wysokości należności stemplowych w nowo ustanowionej walucie.

Tak więc ze względów praktycznych ustanowiono markę polską obowiązującą walutę. Tocząca się od wielu lat dyskusja o wprowadzeniu złotego zesła na dalszy plan. Pomimo powyższego druku banknotów złotych w 1919 plany wprowadzenie tychże banknotów do obiegu musiały poczekać. Gotowe banknoty musiały czekać w skarbcu do 1924 r., aby zostać wpuszczone do obiegu. Dopiero reforma walutowa rządu Grabskiego ustanawiała złotego jako jedyny środek płatniczy w Polsce.

Wprowadzona w 1920 r. marka polska formalnie uporządkowała proces unifikacji walutowej Rzeczypospolitej po 1918 r., ale pomimo starań rządów był to dopiero początek drogi do ustabilizowania napiętego stanu finansowego kraju. Głównym pomysłem ministerstwa skarbu na poprawę sytuacji było zaciąganie pożyczek w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, która na te cele dodrukowywała pieniądze. Następstwem tego procesu był wzrost inflacji, która w następnych latach przybrała niewyobrażalne rozmiary [7, 112-113].

Moim zdaniem, już od samego początku działań mających na celu unifikację oraz stabilizację waluty, skupiano się na wprowadzeniu nowej waluty. Jednakże próby te, były bezcelowe, gdyż początkowo konieczne było ustabilizowanie marki polskiej, aby państwowe finanse mogły ulec poprawie, oraz poprawiły się warunki bytowe obywateli. Pomimo, wielu debat i dyskusji, konieczne były realne działania, aby wprowadzić nową walutę.

Literatura

Źródła drukowane:

1. „Dziennik Ustaw”, 1920, nr 5, poz. 26: Ustawa z dnia 15.01.1920 r. w przedmiocie ustanowienia marki polskiej prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej. [in Polish].

2. „Dziennik Ustaw”, 1920, nr 5, poz. 38: Rozporządzenie Ministra Poczty i Telegrafów o wprowadzeniu na ziemiach z walutą koronową taryfy pocztowej, telegraficznej i telefonicznej w markach polskich. [in Polish].

Opracowania:

3. J. Buszko, *Historia Polski 1864-1948*, Warszawa 1987, s. 198-199. [in Polish]

4. H. Cywiński, *Dziesięć wieków pieniądza polskiego*, Warszawa 1982, s. 185-188. [in Polish].

5. T. Gruszecki, *Pieniądz w dziejach gospodarczych Polski*, Lublin 2003, s. 35. [in Polish].

6. A. Kraushar, *Warszawa podczas okupacji niemieckiej 1915-1918*, Lwów – Warszawa – Kraków 1921, s. 21. [in Polish].

7. J. Kurpiewski, *Zarys historii pieniądza polskiego*, Warszawa 1988, s. 112-113. [in Polish].

8. C. Leszczyńska, *Zarys historii polskiej bankowości centralnej*, Warszawa: 2010, s. 14–17. [in Polish].

9. Cz. Noniewicz, *Historia gospodarcza Polski Odrodzonej*, Białystok 2004, s. 12. [in Polish].

Наталія Анненкова
ORCID: 0000-0002-3216-6000

РОЛЬ КАДРОВОЇ СКЛАДОВОЇ У НАЛАГОДЖЕННІ НДДКР У ВЕРСТАТОБУДІВНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР НА РУБЕЖІ 1930-х – 1940-х РОКІВ

THE ROLE OF THE PERSONNEL COMPONENT IN THE ESTABLISHMENT OF R&D IN THE MACHINE-TOOL INDUSTRY OF THE UKRAINIAN SSR AT THE TURN OF THE 1930S – 1940S

Ключова роль на рубежі 1930-х – 1940-х років саме кадрової складової у налагодженні ефективних НДДКР в українському секторі радянського верстатобудування підтверджується тими фактами, що, наприклад, на ОЗСВ та ХВЗ, де вдалося сформувати колективи заводських КБ з ядром кваліфікованих спеціалістів уже протягом П'ятирічки, упродовж розглянутого періоду III п'ятирічки також виникали проблеми з розробкою нових, якісних, надійних і високого технічного рівня конструкцій металорізальних верстатів, але вони